

EFE

Una dècada de postcomunisme

Deu anys després de la caiguda del mur de Berlín, els països d'Europa de l'Est s'afanyen a completar les reformes que els obriran les portes de la Unió Europea. En canvi, els estats que han succeït l'URSS avancen més lentament.

El mur de Berlín va començar a caure el 9 de novembre de 1989 i va significar la fi del comunisme soviètic. Deu anys després els països de l'ex-bloc de l'Est han evolucionat de diferent manera.

Les revolucions democràtiques a uns quants països de l'Europa de l'Est, el 1989, iniciaren un bienni tumultuós que culminà amb la dissolució de l'URSS i la dimissió de Gorbaciov, el desembre del 1991. A partir d'aquestes dates, vint-i-sis països comunistes de l'Europa de l'Est i de la desmembrada URSS obren un procés de transformació dels sistemes polítics i econòmics respectius.

Per a establir un balanç d'aquests deu anys de la transició en aquests vint-i-sis països —alguns dels quals

nascuts a partir del 1991—, cal dividir-los en dos grups. El primer, integrat per nou països de l'Europa central i oriental, ha aconseguit nivells alts de democràcia i ha viscut un considerable progrés en matèria macroeconòmica i de reformes estructurals. En canvi, el segon grup, format pels països de la Comunitat d'Estat Independent i alguns del sud-est d'Europa, ha estat incapaç d'aplicar les necessàries mesures econòmiques (o no s'hi ha avingut) i, en alguns casos, és governat de manera autoritària.

De tots els estats de l'extensa re-

gió geogràfica que s'estén des de les terres txeques, al cor d'Europa, fins a l'extrem oriental de la Sibèria, l'anomenat Grup de Visegrad (Txèquia, Hongria, Polònia i Eslovàquia), Eslovènia, les repúbliques bàltiques i Bulgària són els que se'n van sortint millor; tenen economies de mercat operatives i credencials democràtiques sòlides. Cal destacar-ne els èxits en el terreny econòmic: taxes de creixement altes, estabilització macroeconòmica reeixida, acompliment de reformes estructurals, adopció d'una part de la legislació necessà-

ria per a integrar-se a la Unió Europea, desenvolupament de les institucions que fonamenten l'economia de mercat i superació dels efectes de la crisi financera de Rússia l'agost del 1998.

Els països de la Comunitat d'Estats Independents (Rússia, Ucraïna, Bielorússia, Geòrgia, Armènia, Azerbaitjan, Kazakhstan, Uzbequistan, Turcmenistan, Tatgquistan, Kirguizistan, Moldàvia) i la majoria dels del sud-est d'Europa (Romania, Croàcia, Albània, Macedònia i Bòsnia), en canvi, han avançat bastant menys. L'estabilització macroeconòmica hi ha estat només parcial i en alguns casos és encara molt fràgil. El PIB hi ha crescut poc o gens, i no han portat a terme, o bé ho han fet de manera irregular, les reformes estructurals. A més, els manquen tant la qualitat de gestió de les empreses com les institucions imprescindibles per al bon funcionament de l'economia de mercat. Els esdeveniments d'aquests darrers divuit mesos mostren que són països molt vulnerables a conjuntures externes negatives, sobretot perquè encara depenen molt del comerç amb Rússia i amb els altres membres de la CEI.

Extensió de la democràcia. És en l'àrea política on s'ha aconseguit un progrés més generalitzat a tota la regió. A la meitat dels països (bàsicament els de l'Europa central i oriental) s'hi fan eleccions lliures i en igualtat de condicions; a la resta, els processos electorals són més o menys deficients, però, així i tot, n'hi ha. La democràcia ha arrelat aquesta darrera dècada a l'Europa central i a les repúbliques bàltiques, on els canvis de govern s'han succeït de manera ordenada i fluïda. A Polònia, Txèquia i Hongria governs de caire conservador han alternat amb governs de signe socialdemòcrata, sense que s'hagi alterat mai el procés reformador iniciat el 1989-90. Els vells partits comunistes de Polònia i d'Hongria han protagonitzat una transformació exemplar en forces socialdemòcrates capaces de governar amb eficàcia, si bé actualment són a l'oposició.

La majoria de forces polítiques

Tot i els avenços, en alguns països de l'Est encara persisteixen importants déficits en matèria política i de llibertats.

ARXIU / DOMÈNEC UMBERT

de la regió són partidàries de la democràcia i de la transició a l'economia de mercat, encara que discrepen sobre l'abast i la velocitat de les reformes a emprendre. En són excepcions el règim autoritari del president Aleksandr Lukaixenko a Bielorússia, els partits comunistes no reconvertits de Rússia i Ucraïna i els partits ultranacionalistes dels Balcans. No obstant això, i deixant de banda les repúbliques ex-iugoslaves, els partits xenòfobs o ultranacionalistes han exercit poca influència en les polítiques adoptades pels governs. També cal subratllar que a la majoria de països de la regió els mitjans de comunicació actuen amb tota llibertat i que hi ha un sistema judicial independent.

Amb tot, encara persisteixen importants déficits en matèria política i de llibertats. Les eleccions que es disputen als països del Caucas, de l'Àsia central i en alguns de l'Europa oriental, no compleixen les mínimes condicions democràtiques; l'oposició ha de sofrir interferències sistemàtiques en la seva campanya i té un accés molt limitat als mitjans de comunicació. Els governs posen traves administratives a les activitats de l'oposició i fins i tot manipulen els resultats electorals per mantenir-se al poder. En els casos concrets de Bielorússia, l'Uzbequistan, el Turcmenistan i el Kazakhstan, les eleccions

El mur (a dalt i a l'esquerra imatges dels darrers dies de la seva existència) era el símbol de la divisió entre els blocs de l'est i l'oest, liderats per l'URSS i els EUA, respectivament. Deu anys després la democràcia ha arrelat a l'Europa central i a les repúbliques bàltiques, on els canvis de govern s'han succeït de manera ordenada i fluïda.

Aquells dies a Berlín

Eduard Sanjuan

Probablement va ser el primer tros de mur que els policies de l'aeroport de Berlín devien inspeccionar amb els detectors de seguretat. Era un bon tros de pedra grisa tret per una excavadora poques hores abans al sector oriental de la Potsdamer Platz. El portava en una petita motxilla. Quan aquell gran objecte no identificat va aparèixer a la pantalla de raigs X, els agents no van dubtar a obrir la bossa ràpidament i a interrogar-me sobre la procedència, el sentit i el perquè d'aquella pedreta a l'interior de la motxilla. Els vaig dir que era un tros del mur de Berlín i que el portava de record a Barcelona. La gran exclamació i els somriures de burla de tots aquells policies em van indicar que cap no s'havia adonat encara del sentit històric d'uns esdeveniments que es precipitaven a uns quilòmetres més enllà de la seva rutina quotidiana. Així de vertiginosa transcorria la història d'Europa aquell inoblidable 1989.

Just un mes abans, havia tingut l'oportunitat d'assistir, també a Berlín, al quarantè aniversari de la creació de la República Democràtica Alemanya. Una gran desfilada per la Unterdenlinden en un matí clar va presidir l'últim aplec de tots els líders dels països membres del Pacte de Varsòvia. La rotunditat d'aquella maquinària militar perfecta, la imatge harmònica i encara aparentment indestructible, en la tribuna d'autoritats, dels hereus de la partició en blocs del món després de la Segona Guerra Mundial, no presagiava pas el terratrèmol que havia de desencadenar-se tan sols un mes després. Havíem pogut parlar amb una dis-

sidència incipient, tímida, no gaire rupturista –la policia ens va reprimir per aquells contactes– i llegíem entre línies en una peça esbalandrada de la televisió de Berlín-est les paraules que Mikhaïl Gorbtxov havia adreçat a l'immobilista Eric Honecker: “Qui no aprèn les lliçons de la història, la història l'arrossega”. Sí, eren els primers senyals que alguna cosa havia de canviar, que a la RDA havia sonat l'hora dels “Gorbis” locals, de la *perestroika*, de la *glasnost*, però res més, de moment.

Trenta dies després tornàvem precipitadament a Berlín perquè una senzilla ordre d'abast polític encara incalculable –la lliure circulació dels habitants de la RDA a la RFA– i la improvisada extensió de la mesura a Berlín –amb l'obertura d'uns quants sectors del mur per a evitar aglomeracions perilloses– significava de cop i volta l'enfonsament del vigent equilibri mundial.

Recordo amb emoció el primer diumenge que els berlinesos orientals trepitjaren per primera vegada a la vida el territori prohibit. Els cotxes Travan circulant pel Check Point Charlie amb els ocupants ebriss d'alcohol i llàgrimes. Jo, nosaltres, també ploràvem. D'aquells dos mons deplorables, n'havia de sorgir un de millor. La versió de Joe Cocker de la cançó *Tens un amic*, interpretada aquells dies per ell mateix en un macroconcert a Berlín-est, va inundar una seqüència del nostre reportatge en què uns nens, a càmera lenta, clavaven cops de martell al mur. Temps encara d'innocència.

Manifestació a la capital ucraïnesa, Kíev. A Ucraïna, com a Bielorrússia, les reformes han avançat molt poc.

són una farsa destinada únicament a atorgar una certa legitimitat als seus règims autoritaris. L'oposició política sovint és reprimida a les repúbliques de l'Àsia central. El cas de Bielorrússia és especialment preocupant perquè s'hi ha retrocedit en matèria de llibertats; les manifestacions antigovernamentals són dispersades sense contemplacions, hom hi empresona les veus dissidents i obliga a tancar els diaris o revistes crítiques.

En alguns països (Polònia i Romania) hi ha una divisió molt accentuada entre la dreta nacionalista, religiosa i anticomunista, d'una banda, i l'esquerra ex-comunista, que és més secular. Tot i que esquerra i dreta sovint van d'acord en les grans reformes polítiques i econòmiques, s'oposen virulentament en els afers relacionats amb els quaranta anys de comunisme. Per exemple, la dreta pretén ex-

cloure de la funció pública les persones que van ocupar càrrecs oficials durant l'època comunista i vol jutjar els responsables dels crims comesos contra la població. A Polònia, actualment es troben sota judici alguns dels soldats que mataren miners revoltats després de la imposició de la llei marcial el desembre del 1981. L'enfrontament entre partits de dreta i esquerra arran d'aquests afers reflecteix i alhora fomenta una divisió real de la societat entre els partidaris de passar pàgina en nom de la reconciliació i els qui creuen que els responsables dels crims de l'època comunista han de ser castigats.

En els casos de Rússia i Ucraïna, l'enfrontament constant entre el poder executiu i legislatiu ha alentit considerablement les reformes.

Els conflictes relacionats amb minories nacionals o per delimitacions de fronteres enverinen les re-

lacions entre alguns països de la regió. A Romania els partits ultranacionalistes atien els prejudicis d'alguns ciutadans contra la minoria hongaresa de la regió de Transilvània, i Rússia encara no ha resolt l'establiment definitiu de les seves fronteres amb Estònia i Lituània.

Inestabilitat als Balcans. Indubtablement, l'aspecte més tràgic de la dècada de transició ha estat la desintegració violenta de Iugoslàvia. Quatre anys després dels acords de Dayton, Bòsnia continua essent, a efectes pràctics, un protectorat internacional. La reconciliació i la cooperació entre els tres grups nacionals bosnians (serbis, croats i musulmans) avança lentament. Malgrat els esforços dels administradors internacionals, són pocs els refugiats que han pogut tornar al territori d'on foren expulsats pels executors de la neteja ètnica. A Kosovo serà encara més difícil d'evitar l'emigració dels pocs serbis que queden a la província. Només el temps dirà si és possible de mantenir a Bòsnia i Kosovo societats multinacionals o si, contràriament, aquests territoris s'hauran de dividir seguint criteris nacionals i integrar-ne les parts en estats més grans.

Malauradament, l'ex-Iugoslàvia no és pas l'únic escenari de la regió amb conflictes pendents de solució definitiva. La disputa sobre Nagorno-Karabakh, l'enclavament de població armènia en territori azerbaitjanès, conduí Armènia

i l'Azerbaitjan a la guerra entre 1988 i 1993. Darrerament s'havia arribat a un cert acostament en les negociacions, però la matança al Parlament armeni pot frenar aquesta evolució positiva.

El fonamentalisme islàmic continua amenaçant l'estabilitat d'algunes de les repúbliques de l'Àsia central. L'acord de pau entre el règim ex-comunista del Tatgiquistan i l'oposició islàmica és bastant fràgil, i al Kirguizistan i a l'Uzbekistan grups guerrillers islàmics lluiten per enderrocar els règims actuals.

L'absència de conflictes i l'estabilitat política han estat condicions necessàries per al progrés de les reformes econòmiques de la regió. Els països immersos en lluites no solament no han progressat, sinó que han fet una davallada important del seu nivell de producció i de vida.

En canvi, el grup dels nou països capdavanters ha aconseguit d'estabilitzar la seva situació macroeconòmica. Les taxes d'inflació s'hi situen per sota del 15%, amb tendència a la baixa, i les monedes hi són estables. El PIB de la majoria d'aquests països va creixent i en tres casos (Polònia, Eslovènia i Eslovàquia) ha ultrapassat els nivells de producció del 1989, anteriors a la forta contracció del PIB dels anys 1989-93. Una de les claus de la bona actuació econòmica d'aquests països ha estat la seva capacitat d'atreure considerables volums d'inversió estrangera, circumstància propiciada per l'a-

dopció ràpida de mesures liberalitzadores. En efecte, els països centreeuropeus i les repúbliques bàltiques empengueren amb fermesa, a partir del 1989, la liberalització dels preus, dels tipus d'interès, del comerç exterior i dels moviments de capitals. Al sud-est d'Europa

A dalt, manifestació a Bielorússia. En aquest país el cap d'estat Lukaixenko continua manant amb mà de ferro. A sota, imatge de Tatgikistan, una de les ex-repúbliques soviètiques on van més endarrerides les reformes econòmiques.

i als països de la CEI, en canvi, la liberalització ha estat incompleta: l'estat continua subvencionant els preus de molts productes i concedint crèdits a empreses no viables. La reformes econòmiques van especialment endarrerides a Bielorússia, al Turcmenistan, al Tatgikistan i a l'Uzbequistan.

La privatització de les empreses estatals és un dels capítols més complicats de la transició econòmica. Les petites empreses i els comerços foren privatitzats ràpidament. El traspàs d'empreses mitjanes o grans al sector privat, d'una altra banda, és més delicat, pels seus efectes sobre l'ocupació. L'esfondrament de l'economia planificada i de l'antic bloc comercial dels països comunistes (COMECOM) ha posat de manifest la inviabilitat econòmica d'una gran part del seu aparell productiu. Sota

l'economia planificada es fabricaven articles amb l'objectiu de complir els objectius numèrics dels plans quinquennals, però negligint la qualitat i malgastant recursos energètics. Els sectors de la indústria pesant (siderometal·lúrgia, maquinària pesant, drassanes) eren sobredimensionats.

Tanmateix, racionalitzar i reestructurar la producció de les grans fàbriques implica sovint despatxar milers de treballadors. Algunes ciutats o regions s'havien desenvolupat exclusivament a l'ombra de grans empreses industrials, com ara uns alts forns o una planta de construcció de tractors.

La privatització sovint ha estat enterbolida pel manteniment d'es-

plementar amb l'establiment d'un marc regulador de l'economia de mercat. Aquesta és una assignatura pendent, fins i tot als països del grup capdavanter. S'han de crear i enfortir institucions reguladores dels mercats de capitals i del sector financer. Així mateix, és necessària l'adopció d'una legislació mercantil que reguli, per exemple, les fallides. Els deu països candidats a l'ingrés a la UE han d'assumir una sèrie d'envits addicionals: aprovar el cos de legislació comunitària, adoptar les normatives ambientals comunitàries, augmentar l'eficiència del sector agrícola i reformar els sistemes de pensions i sanitat per assegurar-ne la viabilitat. Aquests canvis estructurals tindran un elevat cost social i només seran assumibles si es donen les condicions per a l'expansió de nous sectors econòmics (de serveis i de tecnologia avançada) i per al manteniment de la inversió estrangera.

Combinar la democratització, el desmantellament de l'economia planificada i la resolució de conflictes territorials i de minories exigeix molta mà esquerra dels governants de la regió. Si les mesures econòmiques causen gaire malestar social, pot perdre's el suport de la població a les reformes. L'establiment d'una democràcia multipartidista i l'estat de dret serà un procés llarg als països de la CEI, car no tenen gens de tradició democràtica. I la reconciliació dels pobles dels Balcans també requerirà bastant de temps.

Ara, malgrat aquestes dificultats, no es pot pas concloure que la transició dels vint-i-sis països ex-comunistes de l'Europa oriental i l'ex-URSS fracassi. Era inevitable que fos traumàtica la desintegració d'un imperi, el comunista, que es fonamentava en la repressió dels drets nacionals, en la supressió de les llibertats i en la igualació forçada de la població en uns nivells de vida baixos. La recuperació de les llibertats és un fet innegable a la major part de la regió. A més, una bona colla de països van progressant econòmicament i poden aspirar a pertànyer a la Unió Europea a partir del 2003.

La recuperació de la capacitat de

Als països de la CEI molts grups dedicats al crim organitzat han obtingut la propietat de sectors econòmics estratègics.

rets lligams entre els sectors financer i industrial i la classe política, que afavoreixen la corrupció. Molts directius de les noves empreses privatitzades són antics membres de l'aparell de l'estat. Als països de la CEI molts grups dedicats al crim organitzat han obtingut la propietat de sectors econòmics estratègics i utilitzen el seu poder per influir les decisions governamentals. La corrupció és, doncs, una de les grans xacres de les economies en transició. L'informe publicat recentment per l'organització Transparència Internacional situa nou dels dotze països de la CEI entre els darrers 24 d'un rànquing de nivell de corrupció de 99 països del món.

A 19 dels 26 països de la regió el sector privat genera més del 50% del PIB. Tanmateix, la liberalització i la privatització s'han de com-

Certes i enigmes del 1989

Llibert Ferri

Els periodistes acreditats a Moscou el març del 1989 érem conscients que aquelles primeres eleccions democràtiques al Congrés de Diputats de l'URSS serien històriques. Però no ens imaginàvem que l'allau de vots obtinguts per Borís Ieltxin seria el preàmbul de la gran sacsejada que havia d'esmicolar el bloc de països satèl·lits de l'Europa central i oriental, i que no s'aturaria fins a desintegrar l'imperi, la tardor de 1991.

Tot havia començat dos anys abans, el 1987, quan la *perestroika* de Gorbatxov havia permès que Polònia engegés reformes graduals i controlades, sotmeses a un referèndum que el règim va perdre. Aquell fracàs va endurir el setge de Solidaritat contra Jaruzelski, que finalment es va veure obligat a pactar una transició amb els seus enemics històrics.

A Hongria va ser el partit comunista mateix que va engegar la metamorfosi interna del règim, intensificant la liberalització econòmica i política. Les transicions polonesa i hongaresa, pactades, tranquil·les i civilitzades, van ser les que més van sintonitzar amb la *perestroika* de Gorbatxov, però no van servir de model per a la resta del bloc.

I és que a la resta d'aquest bloc hi havia instal·lada la dictadura pura i dura: Husak i Jakes a Txecoslovàquia, Jivkov a Bulgària, Ceausescu a Romania. Quatre anys després de la gran jugada d'enderrocament, el seu artífex, Aleksandr Iàkovlev, l'ombra de Gorbatxov, m'explicava la cursa contra rellotge en què va haver de córrer l'estiu i la tardor del 1989 per aconseguir una voladura controlada dels recalçitrants. La nit del 9 de novembre, quan milers d'alemanys saltaven per damunt el mur, Iàkovlev va desviar la trucada desespe-

rada de l'ambaixador de Berlín Est a Moscou que invocava la "fraternitat de l'URSS i la RDA". L'endemà el canvi arribava a Sòfia i dues setmanes després a Praga.

Però Bucarest s'hi resistia i es buquerquejava. Ceausescu no va voler rebre Iàkovlev i aquest es va limitar a fer-li saber que les coses podien acabar malament. A hores d'ara sembla clar que la insurrecció de Bucarest va ser una operació en part dirigida des de l'ambaixada soviètica. Un cop d'estat orquestrat per una intoxicació informativa que als primers moments ens va fer creure que la repressió causava desenes de milers de morts entre la població civil. Un escenari tan terrible que, imaginat per George Bush, va moure el president nord-americà a dir a Gorbatxov que, si volia, podia intervenir a Bucarest perquè ell no s'hi oposaria... Unes setmanes abans un alt dirigent de Moscou (diuen que Iàkovlev mateix) hauria comentat: "Romania...? Abans de cap d'any".

El 1989 es va acabar amb els cadàvers de Nicolae i Elena Ceausescu damunt la neu d'un pati de Tirgo Viste, després d'una paròdia judicial, mentre la televisió romana proclamava: "L'Anticrist ha mort el dia de Nadal". Un cert misticisme havia d'empeltar, curiosament, els símbols i les dates de la fase terminal de l'imperi, que es va extingir exactament dos anys més tard, el dia de Nadal del 1991. La sentència, l'havia signada Ieltxin el 8 de desembre, festa de la Immaculada Concepció que, segons una certa brama catòlica, havia lliurat tres missatges als nens de Fàtima, l'un dels quals anunciava el final del comunisme.

decidir el futur propi és segurament el canvi més transcendental d'aquesta darrera dècada. Els ciutadans hongaresos, letons o georgians poden ara crear el seu propi negoci o criticar obertament els seus governants. La realització de les seves aspiracions depèn en gran part del seu esforç i no de les directrius arbitràries de l'estat. No obstant això, la magnitud de la tasca transformadora que han d'assumir les societats postcomunistes obliga els països de l'Europa occidental a demostrar una actitud generosa. Des del punt de vista d'aquests països tenir expectatives d'entrar a la Unió Europea a curt termini, o la fixació d'una data d'ingrés a la Unió, contribuiria a mantenir l'ímpetu del procés reformador.

Alexandre Muns

Protesta a Rússia organitzada pel Partit Comunista. La manca de resultats positius a curt termini ha portat una part de la societat a recórrer a la nostàlgia comunista per protestar.